

האקספרסיוניזם הגרמני

ועוד כמה איזמים על הדרך

מור חסיד לוי

נאו-קלאסיציזם

סגנון אמנותי שרווח בצרפת במחצית הראשונה של המאה ה-19 (וסוף המאה ה-18) בעקבות המהפכה הצרפתית. הציורים עסקו בפטריוטיות, על פי נורמות קבועות של האקדמיה לאמנות (כלומר חוקים מאוד ברורים). הנושאים בד"כ תיארו מאורעות היסטוריים והשתמשו באירועים וסמלים מהעבר.

ז'אק לואי דויד

ריאליזם

תגובת נגד לנאו-קלאסיציזם האקדמי (והארכאי), המסמנת את התחלת המודרניות, הקשורה להתקדמות הטכנולוגית ששינתה את פניה של החברה הצרפתית במאה ה-19 (כמו המצאת הרכבת). ריאליזם הוא זרם אמנותי שמנסה לתאר את החיים כמו שהם. לדוגמא: במקום אצילים ורוזנים, הריאליסטים ציירו את פשוטי העם; במקום ייפוי המציאות, הצגתה כמו שהיא.

גוסטב קורבה

אימפרסיוניזם = התרשמותיות

זרם אמנותי שרווח באירופה, בעיקר בפריז, בין השנים 1865-1880 והיה פיתוחו של הרעיון הריאליסטי. גם האימפרסיוניזם הושפע מהתקדמות טכנולוגית ובמיוחד מהמצאת הצילום אשר סיפק מענה לצורך האנושי בתיעוד ובייצוג המציאות. האימפרסיוניסטים גם כן ציירו נושאים שגורתיים מחיי היומיום אך השינוי בינם לבין הריאליסטים נבע משימוש חדשני בצבעים (דבר הנתפס כשערורייתי והוביל ל"סלון הדחויים").

אוגוסט רנואר

קלוד מונה

אדגר דגה

פוסט-אימפרסיוניזם

זרם אמנותי שהתקיים בסוף המאה ה-19, תחילת המאה ה-20 שכלל אמנים שהסגנון שלהם נבע מהאימפרסיוניזם אך היה בו צעד אחד קדימה. לדוגמא: פול סזאן אשר בעיקר צייר נופים אך חתר אותם לצורות ארכיטקטוניות ובעקבותיו נולד הזרם הקוביסטי (והמאוד פורמליסטי) או ינסנט ואן גוך אשר השתמש במשיכות מכחול אקספרסיביות והוביל להולדת האקספרסיוניזם.

ינסנט ואן גוך

פול סזאן

אקספרסיוניזם

זרם אמנותי אשר רווח בתחילת המאה ה-20 והעמיד במרכז היצירה את היוצר ואת ראייתו הפנימית. הזרם נבע מהרצון של האמנים לשבור מוסכמות דתיות וחברתיות ולבטא רצון לביטוי אישי (אינדבידואליזם). המאפיין המרכזי של הציור האקספרסיוניסטי הוא קווים גסים זועקים ואלימים, בניגוד לקווים המעודנים של האימפרסיוניזם ושימוש בצבעים מנוגדים חריפים.

אדוארד מונק

מקס בקמן

ארנסט לודוויג
קירשנר

תחילתו של הקולנוע האקספרסיוניסטי הגרמני

עם פרוץ מלחמת העולם הראשונה, הייתה התנועה האקספרסיוניסטית בשיאה. עם זאת, הקולנוע הגרמני היה עדיין בחיתוליו. ערב המלחמה הייתה בגרמניה תעשיית סרטים מפותחת למדי ושני אולפני סרטים גדולים פעלו ליד ברלין, אך תעשיית הסרטים הייתה חסרת דמיון ומקוריות. הסרט האופייני לתעשייה זו היה לרוב עיבוד סאטירי ליצירה ספרותית. הקולנועים הקרינו לרוב סרטים זרים.

מלחמת העולם הראשונה הביאה למפנה במעמדו של הסרט הגרמני. בשל המלחמה, פסק זרם הסרטים מהוליווד, מצרפת ומאנגליה והתעשייה הגרמנית עבדה במלוא המרץ על מנת לספק את תצרוכתם של אלפיים בתי הקולנוע שקמו בגרמניה.

האקספרסיוניזם הגרמני - חברת UFA ואריך פומר

חברת (UFA; ראשי תיבות ל- "Universum Film AG") נוסדה ב-18 בדצמבר 1917 כשנה לפני סוף המלחמה, במאמץ מודע של הממשלה הגרמנית לשפר את תדמיתה של גרמניה באמצעות סרטי תעמולה. רוב מניות החברה היו בידי הממשלה הגרמנית. החברה איחדה רבות מחברות ההפקה העצמאיות שפעלו עד אז בגרמניה. תבוסת גרמניה במלחמה לא הביאה לירידתה של UFA, אלא להרחבתה ובמסגרתה פעל מפיק העל אריך פומר, אשר הועמד בראש החברה בשנת 1923.

UFA סיפקה לקולנוע האקספרסיוניסטי את הרקע הארגוני והכלכלי ואפשרה את פעולתו, ואריך פומר הוא שנתן לו את הכוח המניע, אך הייתה זו האווירה המיוחדת בגרמניה מיד לאחר המלחמה, אשר הולידה את הקולנוע האקספרסיוניסטי. אל תחושות המועקה, החרדה והתבוסה שהביא קיצה של מלחמת העולם, אל חוסר הביטחון האישי והכלכלי, הצטרפה רוח מהפכנית ורעננה. רפובליקת ויימאר הביאה עמה בשורה של שחרור אישי, אמנותי ופוליטי, כמו גם הבנה באשר לתפקידו של הקולנוע בהבנייה החברתית של ההמונים.

הקבינט של ד"ר קליגרי / רוברט וינה 1919

היה זה השילוב של ריכוז הכוח הקולנועי בידי UFA, של אישיותו של פומר, ושל התנאים החיצוניים היוצאים מגדר הרגיל, אשר הוליד את הסרט האקספרסיוניסטי הראשון, "הקבינט של ד"ר קליגרי" בשנת 1919. חזונו של פומר כמפיק היה של שליטה מלאה בכל גורמי ההפקה, החל מבחירת הבמאי והתסריטאי, וכלה בהחלטות אמנותיות הנוגעות לתוכן. עוד בטרם נבחר הבמאי פנה פומר לשלושה ציירים אקספרסיוניסטים וביקש מהם ליצור את תפאורת הסרט. בשלב מאוחר יותר השתלב הבמאי, רוברט וינה. ארבעה אלו, בעידודו של פומר, יצרו עולם בלהות אקספרסיוניסטי, בעל כוח וחיות ששרדו עד ימינו. האיפור, כמו גם המשחק, היו מוגזמים בעליל. משחקי האור והצל שיקפו את האורות והצללים בנפשם של הגיבורים. השחקן קונרד וידט שיחק באופן מוגזם, ובלתי ריאליסטי. העלילה הייתה עלילת אימים, העוסקת בחולה נפש, כאשר בסיום הסרט מסתבר כי כל הסרט היה אך הזיה שנבעה ממחלתו. נקודת המבט הסובייקטיבית של הסרט הייתה מרכיב חשוב בסיווגו כאקספרסיוניסטי.

הסרט צולם במלואו באולפן, באופן שלא היה אופייני באותה התקופה, דבר שאיפשר שליטה מלאה בכל המרכיבים הצורניים.

[הקבינט של ד"ר קליגרי](#)

מטרופוליס / פריץ לאנג 1927

סרט אילם שהפיק אריך פומר וביים פריץ לאנג בשנת 1927, על פי תסריט שכתבה אשתו ב-1926. העלילה מתרחשת בשנת 2026, אז, בתקופת עשייתו של הסרט (1927), עתיד רחוק ובלתי נראה. בעיר הדיסטופית והממוכנת **מטרופוליס** חיים שני מעמדות מעל ומתחת לפני האדמה, בעיר תחתונה חיים הפועלים בתת-תנאים ובזיהום ומשרתים את מכונות הענק בעוד האליטה חיה בעיר עליונה. פרדר, בן מעמד האדונים יורד אל העיר התחתונה של הפועלים ומתאהב במנהיגת הפועלים מריה. פרדר מזועזע מתת התנאים שבהם הפועלים חיים. הוא פונה לאביו ומתעמת אתו בנושא זה. אביו של פרדר מבקש מרוטוואנג, המדען המטורף, ליצור רובוט שיחליף את מריה. מריה הרובוט מסיתה את הפועלים למרד. הרובוטית מורה לפועלים להרוס את מכונת הסכר (ובכך הם מציפים את עיר הפועלים התת-קרקעית). הפועלים זועמים משום שהם חושבים שהרובוטית הטביעה את משפחתם ושורפים אותה ובתוך כך הם מגלים שהיא מלאכותית. פרדר יוצא להציל את אהובתו שנחטפה על ידי רוטוואנג ונאבק אתו על גג הקתדרלה. המדען נופל אל מותו בעוד שני המעמדות בעיר מתאחדים. בסוף הסרט מריה ופרדר מתחתנים ומושלים בעיר יחד.

[מטרופוליס](#)

מאפייני הקולנוע האקספרסיוניסטי הגרמני

הקולנוע האקספרסיוניסטי הגרמני ניחן במספר מאפיינים צורניים:

- משחקי אור וצל המבוססים על ניגודים חדים, ומשחק בצללים.
- תפאורה מוזרה, אקסצנטרית, המבוססת על זוויות חדות, פרספקטיבה מעוותת, רהיטים מאורכים במיוחד, היוצרים הרגשה של הזיה או חלום תעתועים. שימוש בהשתקפויות ובמראות, לעתים מראות המשקפות מראה מעוות.
- איפור ומשחק מוגזמים מאוד

ומספר מאפיינים תוכניים:

- דמויות המצויות על סף השיגעון או מעבר לו, בעלות נטייה פלילית בולטת.
- סיפור המסופר בצורה סובייקטיבית (מתוך נקודת מבט של הדמות).
- נוכחות של אופל או רוע אשר בא לידי ביטוי בצורה של אישה.

[נוספרטו](#)

סופו של האקספרסיוניזם הגרמני

על אף התקוות הגדולות שהביאה עמה הצלחת "קליגרי", לא הצליח הקולנוע האקספרסיוניסטי הגרמני לייצב את מעמדו כזרם מוביל בקולנוע. במשך כמה השנים הבאות ביימו במאים גרמנים מובילים סרטים אקספרסיוניסטיים, אך התנועה גוועה מעצמה בשנת 1926 לערך. נראה כי התייצבותה הכלכלית של גרמניה איפשרה ייבוא סרטים זרים רבים יותר, שהתחרו עם הסרט האקספרסיוניסטי המקומי והקטינו מאוד את כדאיות הפקתו, שהלכה ונהייתה יקרה ("מטרופוליס" צולם בעלות של 5 מיליון מארק, והיה לסרט הגרמני היקר ביותר עד אז. כגודל ההשקעה כן היה גודל הכישלון הקופתי). מצב הרוח המהפכני והקודר של ימיה הראשונים של רפובליקת ויימאר הוחלף במצב רוח מיושב יותר, ואנשים הלכו לקולנוע על מנת להתבדר וליהנות מחייהם, ולא על מנת לצפות ביצירות אמנות קודרות ומעוותות.

השפעותיו של האקספרסיוניזם הגרמני

על אף שתקופת הפריחה של הקולנוע האקספרסיוניסטי הגרמני הייתה קצרה ביותר (ראשון הסרטים, "הקבינט של ד"ר קליגרי" נוצר ב-1919, ו"מטרופוליס" נוצר ב-1926 ונחשב לאחד מאחרוני הסרטים בסוגה זו), הרי שהשפעת הקולנוע האקספרסיוניסטי הגרמני על הקולנוע העולמי הייתה גדולה. הדים לקולנוע זה נמצאו בסרטי אימה הוליוודיים משנות ה-30 ואילך, ולאחר מכן בסרטים בסגנון "הסרט האפל". קולנוע זה, שנכשל במשימה לפרוץ את גבולות הקולנוע האירופי האיכותי, ולהפוך לנחלת ההמונים בעולם כולו, הטביע את חותמו על הקולנוע האמריקני המסחרי, אם בדרך של השפעה עקיפה, ואם באופן ישיר לאחר שגדולי הבמאים והשחקנים הגרמנים כפריץ לאנג וקונרד וידט נאלצו להגר מגרמניה עם עליית הנאציזם ולמצוא את פרנסתם בהוליווד, והחדירו לתעשייה האמריקנית תכנים וצורות השאובים מן המסורת האקספרסיוניסטית הגרמנית.